

Csángó Tükör

Moldvai Magyar Kulturális folyóirat

Kiadja a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület

XI. évf. 34. szám

9/2014

„Névtelen
Szentek
között nő-
tem fel”

Petrás Mária
Prima primissima
díjas művésznő

Tartalom

Hangoló.....	2
Laudáció.....	4
Vallomás.....	10
Interjú.....	11
Fókuszban.....	12
Vers/Recept.....	14
Kutatóink.....	21
Történelem.....	22
Vers.....	29
Mesesarok.....	30
Aktualitás.....	31
Hitvallás.....	32

Impresszum:

Főszerkesztő: Tampu (Compoly)Stelian
Szerkesztőbizottság: Bogdán Tibor, Tampu Ferenc, Tampu Krisztián, Kóka Rozália, Trunki Péter
Munkatársaink: Ámbrahám Judit, Iancu Laura, Héjj Csaba, Diósi Felicia
Lektorálta: Káposztás Attila János
Tördelőszerkesztő: T. (Compoly)Stelian
Kiadja a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület

Elérhetőségünk:
 lakatos.demeter@gmail.com
 sztelian@gmail.com
 Tel: 0036306622969

Folyóiratunk megjelenik 500 példányban a

Nemzeti Kulturális Alap
 támogatásával.

2014.09

CE/28567-2/2012

„Megmaradni”

A Magyar Hírek című lap 1990 /22. számában a következő tudósítás olvasható:

„Vendégek a végekről

A Ráday Kollégium előtti forgalmas pesti utcán kis társaság gyülekezett. Ha a reggeli csúcsforgalomban lett volna néhány perce azoknak, akik a fiatalok csoportja mellett elsiettek, akkor hallhatták volna régies, ma már szokatlan magyar beszédüket. A nyolc fiatal a magyarság méltatlanul elfeledett népcsoportjából való: moldvai csángó magyarok. Magyar iskolába nem járhattak, így írni-olvasni nem igen tudnak. A már nem remélt csodák közé tartozik, hogy eljöhetnek Budapestre tapasztalatokat gyűjteni, segítséget kapni a tanuláshoz, hogy aztán hazatérve ők segíthessenek.

Az Országos Ómagyar Kultúra Baráti Társaság fontos missziót tölt be azzal, hogy a határainkon kívülre szorult magyarság köreiből folyamatosan vendégül lát olyan fiatalokat, akik a saját közösségükben klubvezetói vagy más népművelői feladatokat vállalnak...

...ezt követő továbbképző tanfolyamon tehát nyolc moldvai fiatal vett részt. Számukra egész más programot állított össze Vincze Árpád, hiszen a többségük még soha nem járhatott Magyarországon. Az előadásokon hallhattak az emberi és kisebbségi jogokról, Benda Kálmántól a moldvai magyar történetéről (amit soha nem tanultak), beszélgethettek a moldvai néprajzi gyűjtő utakra járó Halász Péterrel. Vincze Árpád a klubvezetés elméleti és gyakorlati kérdéseire tanította őket, s az esztergomi kiránduláson a magyarok történetéről, az érintett városokról mesélt nekik. Volt budapesti városnézés, látogatás a Széchenyi Könyvtárban és az Állami Könyvterjesztő Vállalatnál, ahonnan könyvsomagokkal távoztak. Magyar-román szótár, magyar ABC-s könyv – ezek voltak a leghasznosabb ajándékok.

A magyarországi program egyik legemlékezetesebb része a méhkeréki kirándulás volt. Ezek a csángó fiatalok, akik teljes elzártságban éltek, tágra nyílt szemmel csodálkoztak el mindazon, amit láttak és tapasztaltak: miként élnek Magyarországon a román nemzetiségűek?

A moldvai magyarság éledezését mutatja-mesélték a

Nyolc moldvai fiatal 1990-ben az Esztergomi bazilika előtt, köztük Petrás Mária is.

Fotó: Resovszky Magdolna

Fiatalok-, hogy az idén először csángó magyar fesztivált rendeztek Lészpeden. A plakátokat Petrás Mária tervezte, a csoport egyetlen leány tagja. Ő Diószénben él, grafikus, témáit főleg a csángók életéből meríti. Testvére, László, Sepsiszentgyörgyön már beiratkozott egy tanfolyamra, magyar nyelvet tanulni, azután következnek majd a fiai. Ő is be akar kapcsolódni a munkába. Van már csángó újság is, amely románul és magyarul jelenik meg.

Ezek a Moldvából érkezett fiatalok olyan dolgokat láttak, tapasztaltak a tanfolyam jóvoltából, amire szüleiknek, nagyszüleiknek nem volt lehetőségük. Ők az első fecskék. Tanulni akarnak és tanítani. A moldvai magyaroknak—az anyanyelvi tanulási lehetőség híján—nem alakulhatott ki a saját értelmisége. Talán majd most...

ZIKA KLÁRA

Az idézett újságcikk visszavezet bennünket a rendszerváltás első évébe, amikor nekünk, itt Közép-Európában élőknek, nagyot fordult a világ. Az addig megszokott önkényuralom, diktátorok által vezérelt és irányított életforma egyszerre csak megszűnt létezni, s mint a partra vetett hajótörött vándoroknak, az élet reménye csillant fel előttünk. Így történt ez a Moldvai Magyarországgal is, 1989 vége valaminek a kezdete lett és az addig rettevésben élő, ám de Erdélyben szétszóródott moldvai magyar fiatalság felébredt. Elkezdett szervezkedni, elkezdett azon dolgozni, hogy megfogva egymás kezét nemet mondjanak az elnyomásra és igent a szabadságra, az élet szeretetére, a még megmaradt maroknyi magyar nemzetiségű moldvai sors társaik megmentésére. Nagyon gyorsan elindult a lavina, egyik elsieltett a szétzilált román televízió élő adásába, hogy bejelentse a moldvai magyarok gyülekezésének időpontját és helyszínét, a többiek pedig szervezték hónapokon át, hogy minél többen elmehessenek, mert fontos ügynek látszott. Sepsiszentgyörgy lett a kezdőpontja a menetelésnek, ide hirdették meg a találkozást, mert fontos bástyája volt ez a moldvai magyar fiataloknak, hiszen itt dolgozott nagyon sok magyar öntudatú „csángó” lelkes fiatal. 1990-ben történelmet írtak, mert az első nagygyűlés nélkül ma nem tartanánk itt, nem írhatnánk Petrás Máriáról, aki akkor a leglelkesebb első „úttörője” volt a moldvai magyarságnak. Mária tudta, hogy amit felvállalt, nem egyszerű, hanem rögös út az, amely tele van megpróbáltatásokkal, tövisekkel van kikövezve, de szent és ami szent azt követni kell, mert csak ilyen eszmékért szabad élni.

Nem tudom, van-e elég szavam leírni, hogy mennyit jelent Ő nekünk, moldvai magyaroknak. Első budapesti látogatásakor első magyarul leírt szava ez volt: „MEGMARADNI”. S hogy mit jelent megmaradni? Ebben a szóban megfogalmazta mindazt, amit addig a moldvai magyarság kutatói tucatnyi könyvben leírtak, magyaráltak, fejtegettek, de a megoldás kulcsát nehezen találták. Mária hitt, mert akkor is nagy volt a hite, hogy csak úgy érdemes belevágni valamibe, ha nem köntörfalazunk, nem magyarázgatunk, nem ígérgelünk és tervezgetünk, nem tétovázunk és topogunk

egyhelyben, hanem kellő elhatározottsággal belevágunk abba, amiben hiszünk, mert csak így jutunk el a célba. A moldvai magyarság fénylő fátylójává vált kemény szorgalma révén, olyan útmutató fénylő csillag, amelyet érdemes követni és kell is követnünk. Ő az egyetlen, aki megmutat minket, moldvai magyarokat, az egész világnak, aki viszi hírnevünket, kultúránkat, értékeinket Tokiótól Párizsig, hogy: „MEGMARADUNK”

A Prima Primissima díj, Mária kitartó munkájának köszönhetően egyben a moldvai magyarság elismerése is. Ebben a díjban megvalósult első Magyarországi látogatásakor leírt első magyar szava: „MEGMARADNI”. Megmaradni a múltnak, a jelennek és a jövőnek, mert megmaradás nélkül csak pusztá emlékezteté válunk. És hogyan lehet megmaradni? Ezt a legjobban Mária mutatta meg, mert nem csak megfogalmazta a megmaradás vágyát, hanem meg is valósította azt. Nagyon egyszerű képletet rajzolt le nekünk: visszanyúlni szüleink, nagyszüleink, dédszüleink, ükszüleink, őseink kultúrájához, megtanulni azt, ami abból szent és szép, áttemelni a jelenünkbe, beépíteni egyszerű hétköznapijainkba és így élni a földön. Mária kultúránk gyökereibe kapaszkodott bele és olyan gyökereket vert, amelyek segítségével jöhet bármilyen vihar, nem szakíthatja ki Őt semmi, mert jó alapra épít. Igen épít, mert a magyarság szent templomát építi és mindezt Istennel szövetségben, mert Isten az egyetlen szövetséges a világban, aki soha nem szegi meg szerződéseit.

Ezelőtt 24 évvel még álmodni sem mert a Magyarországon élő magyarság, hogy a szinte teljesen beolvastott moldvai magyarok köreiből magyar értelmiség fog kialakulni, olyan értelmiség, amely méltó helyet követel és érdemel a magyarság kultúrájának szent templomában. Petrás Mária egyike ezeknek az értelmiségieknek és hiszem azt, hogy az ő példájára még nagyon sokan lesznek, mert csak így tudunk majd „MEGMARADNI” a jövőnek, így tudjuk továbbadni értékeinket, hitünket, mindazt ami bennünket is, moldvai magyarokat megtartott.

Mikor Petrás Mária jut az eszembe, akkor mindig Wass Albert *Üzenet haza* című versének egyik szakasza üti fel emlékémet bennem, és az így szól:

*„...Üzenem a földnek: csak teremjen,
ha sáska rágja is le a vetést.
Ha vakond túrja is a gyökeret.
A világ fölött őrködik a Rend
s nem vész magja a nemes gabonának,
de híre sem lesz egykor a csalánnak;
az idő lemarja a gyomokat.
A víz szalad, a kő marad,
a kő marad...”*

Petrás Mária megüzente a világnak, hogy Isten segítségével **megmaradunk**, bármilyen ára is legyen annak.

Tampu (Compoly) Stelian

PETRÁS MÁRIA LAUDÁCIÓJA
/2013.február 7./

Kovács Gergelyné
kultúrtörténész

„Névtelen szentek között nőttem fel”, ez a címe Petrás Mária székfoglaló előadásának. A névtelen szentek csángó honfitársaink, akik bár kívül éltek és élnek Magyarország földrajzi határain, lélek- és értékörző életükkel a XIX. század közepétől egyre többször kerültek az utazók, majd az őket megismerni kívánó tudósok érdeklődésének középpontjába.

A hazai és a csángómagyarok között az első Döbrentei – Petrás találkozó – 1841-ben Borszéken esett meg, ahol Döbrentei Gábor költő, nyelvész, a Magyar Tudományos Akadémia titoknok, titkára, többek között történelem szavunk alkotója, találkozott Petrás Incze János minorita szervezettel. Utóbbi 1813-ban Forrófalván született, Egerben tanult, 2 évig pusztinai, majd 44 éven át klézsei plébánosként élte le életét, amelynek 75 éves korában rablógyilkosság vetett véget. Ő adott Döbrentei Gábor, a csángók történelmére és életére vonatkozó 38 kérdésére kimerítő, pontos válaszokat, amelyekhez még 20 népéneket is csatolt. Lelkipásztorként máig hatóan sokat tett a Klézseiek magyar öntudatának, anyanyelvének és néphagyományainak megőrzéséért. Isten malmai ha lassan is, de ma is szüntelenül őrölnék. Petrás Incze János születésének kétszázadik évfordulóján, az elmúlt évben mutatta be az egri Gárdonyi Géza Színház a magyarfalusi Iancu Laura „Petrás Incze János” című drámáját.

Mindazok a tudósok, utazók, kutatók, akik megismerték a moldvai csángók árvaságát, kiszolgáltatottságát, s azt, hogy milyen hűségesek anyanyelvükhöz és hagyományaikhoz, egész életükre megbecsülésükbe és szeretetükbe fogadták őket. Így, Domokos

Pál Péter, akit máig a csángók apostolának emlegetnek, Mikecs László, Lükő Gábor, Faragó József, Jagamas János, Szabó T. Attila, Kallós Zoltán, hogy csak néhányat említsek közülük.

Petrás Mária keramikus, énekes ennek a nehézsorsú magyar népcsoportnak a szülőte. A csángómagyarok benne váltak művészzé. Mária méltatása nagyon nehéz, hiszen talán a legmesszebről érkezett a magyar művészetbe, ám mindenki másnál, fentebbre ért benne. Könyvek, filmek, újságcikkek, CD-k sokasága őrzi vallomásait az életéről és a művészetéről mégis amikor elének kerülnek alkotásai és minket is befogadnak szakrális terükbe, minduntalan feltör bennünk a kérdés: ki vagy te Petrás Mária ?

A legszebb választ erre a Magyar Művészeti Akadémia alapítója Makovecz Imre adta, 2009 májusában, a Petrás Mária – Döbrentei Kornél : Zsoltáros ultimátum című könyve előszavában :” bár más-más műfajokban munkálkodnak, egyben azonosak, ami a befogadásukat illeti : nem kívánatosak a „trendinek”. Ennek ellenére - vagy, csak azért is - egyikük kell a megnyomorodott indulatoktól sápadt magyar férfiaknak, a másikuk meg a hitelenségtől és az elmaradt szerelemtől szenvedő nőknek meg a hívő édesanyáknak. Más szóval a darabjaira szakadt, szomorú Magyarországnak van rájuk szüksége” Végül így fejezi be : „ két művészembernek egymást ihlettel telítő szimbiózisát, közös törekvéseit ismerheti meg, aki kezébe veszi ezt a könyvet és szeretné megérteni a megváltás képzeleten és minden reményen túli világát.”

A Zsoltáros ultimátum egy különleges,

tás szót csak a nemesfém tolvajok tevékenységéhez kapcsolva ejtjük ki, minden más esetben asszimilációt, integrációt emlegetünk. Bizony félünk kimondani a beolvasztás szót, mert embereket, népcsoportokat tűzzel vassal nagy testi, lelki, szellemi fájdalmakkal megfosztani öntudatuktól, bizony rettenetes bűn.

A magyarság nagy tömegei éltek és élnek meg, ezt a csángókat évszázadok óta kísérő sorsot. Legigazabban és legfájdalmasabban ezt Kovács István magyar költő fogalmazta meg Beolvasztás című versében :

Előbb a regölést // aztán a regét
 Előbb a földet // aztán az otthont
 Előbb az iskolát // aztán a nyelvet
 Előbb a fejfát // aztán a hitet
 Előbb a jövőt // aztán a múltat
 és mindezt
 egyszerre
 jelenidőben

A csángómagyarok élet-kultúráját nem lehet elsajátítani, bele kell születni, bele kell nőni és benne kell élni. Alapja a meg-

a művészetek egységét is jelképező album, amelyben Petrás Mária mintegy másfélszáz alkotásának fényképeit látjuk Döbrentei Kornél hatvan versével. A kötetet a Tatros Együttes CD korongja egészíti ki Mária énekeivel. Ez a kötet a második, immár a 21. századi Petrás Döbrentei találkozás okmánya avagy életkötelékük pecsétje, amint az az Énekek énekében megíratott.

Petrás Mária 1990-ben Krisztusi korban települt át két gyermekével Magyarországra, hogy itt bővítse a brassói Képzőművészeti Népfőiskola grafika szakán szerzett ismereteit. Nem fiatalkori kalandvágány hanem küldetésstudat vezérelte. A beolvasztás poklából kívánta át menteni a csángómagyarok élet-kultúráját Magyarországra. Annak értékeit szeretne volna megmutatni és betakarítani a magyar nemzet jelképes kincstárába.

Aki meg akarja érteni Petrás Mária művészetét ismernie kell a beolvasztás poklát és a csángómagyar élet-kultúra értékeit. Mi itt az idegen szavak folyamatos honfoglalása következtében, a beolvasz-

vallott, vállalt hit, a vallásos élet. Amint többször hallottam Máriától, ők sohasem hagyták el Szűzanyát, sohasem tagadták meg Jézus Krisztus intelmeit, s Istennel imádság és ének által buzgón igyekeztek kapcsolatba kerülni.

Egy csángó legenda szerint az aszú avagy száraz Szeret partján állt egy óriás szürkenyár, melyet még Szent László király ültetett, hogy a fa tetejébe elhelyezett haranggal létrejöjjön egy összeköttetés az Ég és a Föld, a fölöttünk lévő Isten-ország és földön élő csángók között, akik a legenda szerint a nevüket is ekkor kapták, hiszen a földre leérő harangkötéllal lehetett csángatni, ahogyan a harangok félreverését a moldvai, gyimesi csángók nevezik.

Petrás Mária a magyar művészeti örökség

védelmében veri félre a harangot, a nemzeti művészet életre keltéséért csángat! Ezt az örökséget néhány megmaradt középkori apátságunk, egyházunk és ezernyi elpusztult templomunk maradványai kötődékei éppen

úgy őrzik, mint a sírleletek csont és ötvös remekei avagy a népművészeti tárgyak múzeumokba került emlékei. Közöttük vannak a színes csángó szöttesek is. Készítésüket, a csángómagyarok, a viseletből való kivetkezés folyamatoként, napjainkban hagyják el. Ha ott is a lábbelin kezdődik, s a fejfedőn ér véget a kivetkezés, akkor a kerpáknak még megkegyelmezhet az idő. és életben maradnak az anyagkészítés hagyományai is : a selyemgubó főzés, a selyemhernyó tenyésztés és az eperfák, amelyek néhány évtized múltán már csak Arany János versében

bólingatnak feketén.

Mária már gyermekként vonzódott a templomok műtárgyaihoz, később felfedezte rajtuk a Jóisten üzeneteit, a szellemi, lelki megújulást kínáló erőt. Képességeit az anyagformálásban, a rajzolásban, a művészi látásmódban Istentől kapott talentumnak tekintette, amelyet kötelességének érzett kiművelni. Ezért jött tanulni Budapestre. Itt az Iparművészeti Főiskolán szembesült először a magyar valósággal. Az álmok ez esetben hazudtak, vagy nem váltak valóra? Bármilyen sokan reménykedtek odaát és ideát, a politikai változásokban, a nemzetépítő művészet megteremtése, nem indult el. Nem jött el a lelki megújuláshoz oly szükséges vallási reneszánsz, a lelki hasadás pedig egyre nagyobbodott a művészek és a társadalom között. Az alkotók egy része

üzleti vállalkozássá züllesztette a művészetet s olykor pusztán önmagá gátlástalan, megvalósítására törekedett.. Az intrikákkal, szeretetlenséggel terhelt főiskolai légkörben valóságos csodaként, ám tegyük hozzá, egyszerűen a Jóisten gond-

viselő szeretetéből, akadt egy tanár, Csekovszky Árpád aki vállalta Mária pasztorálását.

Amikor 1997-ben kitüntetéssel befejezte a mesterképzést s megnyíltak első kiállításai, ő is hazaküldhette volna azt a levelet, amelyet Bartók Béla küldött édesanyjának 1903. szeptember 8-án Gmundenből. Érdeemes néhány részletét felidézünk:

„ Isten áldd meg a magyart !/Lám, lám, nem csak az Alaptörvényünk kezdődik így!/"

Kedves Mama,
 Újság tulajdonképpen most nincs, így legfeljebb szociálpolitikai értekezést írhatnék arról, hogy mi lesz a magyarok romlásának oka..... igenis az hogy a magyar nemzet.... tagjainak, elenyészően csekély kivétellel, oly bántóan nagy a közönye minden iránt ami magyar. Nem a magas politikában ott tudunk lelkesedni nemzeti ideálért, hanem a mindennapos életben, minden jelentéktelennek látszó csekélységben szüntelenül vétkezünk a magyar nemzet ellen.Kell, hogy minden ember midőn felnőtte fejlődött, megállapítsa minő ideális cél érdekében kíván küzdeni, hogy e szerint alakítsa egész munkálkodásának, minden cselekedetének mineműségét. Én részemről egész életemben minden téren, mindenkor és minden módon egy célt fogok szolgálni a magyar nemzet és a magyar haza javát.”
 Eddig a levél.

Elmondhatjuk 1997-ig alig változott a társadalom állapota csak talán, a közöny növekedett minden iránt, ami magyar.

Petrás Mária - mint egyik vallomásában mondta, - akkoriban úgy látta minden ami emberi, minden ami emelkedett átalakulóban, szétesőben volt. Meg volt győződve

róla, hogy az egész társadalomnak regenerálódni kellene ,hiszen az istenhit nélküli ember maga is töredékes, sérült, soha sem lehet egészséges családja, értékes közössége, emelkedő nemzete. Művészetét közösségi szolgálatnak tekintette, amellyel a magyarság lelki és szellemi megújulását és a csángómagyarok lelkiségének felmutatását kívánta szolgálni..

A porból és porszemekből varázsolt agyag szobraival és domborműveivel Isten világának üzeneteit kívánja közvetíteni. Az izzó kemencéből kiégetve, megedzve születnek meg műhelyében a Babba Máriaák, Szent családok, Feszületek, Vízitációk, Betlehemesek, a Keresztutak. Őrzők a strázsán, a hit, remény és a szeretet őrzői.

Petrás Mária kortalan művészete egyszerre vallásos és magyar. Mintha alkotójuk génjeiben, akár csak a génbankokban összegyűlt és megőrződött volna a középkori mesterek formavilága, a reneszánsz koriak színei és virágos díszítményei, de a népművészet meg-

annyi motívumkincse, a hímes tojások karcolataitól a székely kapuk jelképrendszeréig. Alkotásaiban évezrednyi művészeti örökség emlékei kelnek életre. Néha a jáki templom kapubéllétét látom egy-egy domborműve keretén, olykor egy Krisztus arcban vélem az esztergomi királyi palota egyik oszlopfőjében megörökített XIV. századi kőfaragót felfedezni. Mintha a tatár, török, német, elpusztította magyar művészeti örökség támadna fel tetszhalott állapotából. A Babba Máriák a magyar hitvilág ősanya majd Szűzanya kultuszát élesztik újjá, az Isten csendjét és a mi életünket őrző angyalok pedig a szeretet gyakorlására figyelmeztetnek.

M i n d e n szoborból, domborműből árad a szeretet, a gyengédség és a harmónia.

Petrás Mária munkássága megkerülhetetlen jelentőségű a nemzeti művészetben. Tematikájában, formavilá-

gában ,technikai jegyeiben egyedi, utánozhatatlan.

Hasonlóan különlegesek üvegplasztikai, korpuszai amelyek a sötétség és a világosság különös fényeibe helyezik a kiszendett Krisztus alakját. A tiszta letisztult fénylő anyagba. Üvegedényeit gyakorta díszíti nemzeti jelképeinkkel, alakos ábrázolásokkal. Üveg művészetéből kiemelkedik a

Kölcsey Ferenc földi maradványait őrző szatmárcsekei temető bejáratához meghívásra készített Himnusz obeliszk terve, egy tíz méter magas, váltakozva egymásra rakott kerámia és üveggyűrűkből felépített süveg formájú kúp. Míg az agyaggyűrűk, amelyek megelevenednek a magyarság cselekedetei egyre alacsonyabbak lesznek az ég felé emelkedve,addig az üveggyűrűk egyre magasabbak. Nappal az üvegekúpot szinte befogadja az ég, összemósodik annak színével, az éjszakai megvilágítással viszont egy égből jövő fényt sugároz. Szimbolizálja fohászkozásunkat : Isten áldd meg a magyart !

Petrás Mária vallásos és magyar művészete nem nélkülözi a szépség mellett a bölcsességet sem, amely képes a művészet és a társadalom közötti lelki hasadást beforrasztani. A széthúzó, öntudatra éppen csak ébredező magyarságnak meg akarja mutatni, hogy a magyar művészet, itt a

felejtés hazájában, mindig újjá születik, ha van alkotó magyar aki feltámasztja és vannak művészet szerető magyarok akik megértik, hogy a nemzeti művészet alkotásai nélkül nem lehet a házat az otthonná , az országot hazává, a népet nemzetté nemesíteni.

Nem lenne teljes ez a laudáció, ha nem szólnék az énekes Petrás Máriáról.

Kodály Zoltán 1906-ban írta a magyar népdalról : „ Találnának bár népünk lelkének ezek a sokszor őseredeti megnyilatkozásai fele annyi szeretetre, mint amennyit érdemelnek. Eltart még soká, míg elfoglalják az őket megillető helyet házi és nyilvános zeneéletünkben. A magyar társadalom túlnyomó része még nem elég magyar, már nem elég naiv és még nem elég művelt arra, hogy ezek a dalok közelebb férközzenek a szívéhez. A magyar népdal a hangversenyteremben ! különösen hangzik ma még! „

Végre egy valóra vált álom ! 108 év múltán - sok nagyszerű magyar művész összehangolt munkája eredményeként - a magyar népelemek a budapesti Művészetek Palotájától a New York-i Carnegie Hall-ig hatalmas sikerrel hangzanak fel. Előadók közül is kiemelkedik Petrás Mária, aki ősi erővel szólaltatja meg a magyar énekkincs gazdagon díszített, legrégebb stílusú dallamait. A Muzsikás Együttes karácsonyi koncertjein már az is megtörtént, hogy csángóul mondván, a közönség kivette Mária szájából az éneket, azaz együtt énekelte azt vele. Ez is egy stáció a nemzetté válás útján.

Döbrentei Kornél 2009-ben a Hitel decemberi számában Mária földje : dacföld című versciklusával adózott a kertjükben „temetésre váró” műhelyből kivetett, selejté vált kerámia remekeknek.

Ahogy leírja sérüléseiket, akár mi is lehetnénk, 21. századi magyarok. Mi is sebzettek és töredeztünk vagyunk, így mi is reménykedhetünk a költői biztatásban :

„ mert maradhat, lehet belőletek még romlatlanul ép,
 a zúzdaidőben is csorbítatlan cserép,
 a dac majolikája melyben megpepszdül a lélek,
 ha az egek kárpitját leszakító erő erre téved.

Petrás Mária műtermében lelki szememmel mindig látok egy táblát: ORA ET LABORA vagy kicsit régiesebben ORANDO ET LABORANDO.

Tisztelt Akadémikus Asszony! Kedves Máriánk ! Isten adja, hogy immáron a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagjaként legalább egy millió Babba Máriát formálhass meg és jutathass el a hívő édesanyáknak, ahogyan Makovecz Imre kívánhatta, mert valóban nekik és velük nekünk, mindannyiunknak van rád szükségünk !

Kovács Gergelyné
 kultúrtörténész

*Névtelen Szentek között nőttem fel**Petrás Mária*

Abban a világban, amelyben születtem, imádságos harangozással kezdődött a nap, és avval is ért véget.

A családok gazdagságát nyolc-tíz-tizenkét gyermek jelentette. Az öt évestől a legöregebbekig mindenkinek nélkülözhetetlen szerepe volt. Hétköznap azért dolgozott az ember erővel és szorgalomval, mert előtte állt egy-egy ünnep. Az ünnep előtt mindig nagy készülődések voltak.

Az emberek kitisztították lelküköt, életüköt, házukat, istállóikat, óljaikat, kertjeiket, falujukat, megbocsátottak, megbékültek, misére mentek szép ünneplőruhába, és délután megjárták egymást. Az ünnepek nagy örömmel teltek, a csángók mindent meg

tudtak maguknak teremteni úgy, hogy nem voltak senkinek a szolgálói. Tudták, hogy mi a rendje a Világnak, mert a Nap, a Hold, a csillagok, az időjárás és a mélységes hitük útbaigazították őket. Akármit nem cselekedtek, akármit nem ejtettek ki a szájukon.

Névtelen szentek között nőttem fel, akik a sereg gyermekükkel körülvéve tudtak énekelve szöni, fonni, gyönyörűen hímezni, varázslatossá tenni azt a nehéz világot. Böjttel és imádsággal, Mária erejével elmesszítették a testi-lelki bajokat. Az ő képüköt szeretném példaként a Világ elé tární.

Úton Klézse felé a rokonokhoz látom a szép lankást, amelyet annyira szerettem gyerekoromban. De sokszor tettük meg gyalog

ezt az utat Diószén és Klézse között! Az út mellett egy kis tó is volt, s a lankáson csuda virágok nyíltak, amik nekem nagy gyönyörűséget szereztek. Édesanyámmal, akinek az ölében mindig egy kicsi buba volt, átmentünk a Szereten, amelyen a csónakos vitt át, híd nem volt. Útközben édesanyám kivétel nélkül mindig szedte a gyógynövényeket, kihasználta erre is az utat. Amikor átkeltünk a folyón még jó ideig mentünk, míg elértük a faluszélét, Alsóbudát. Amint bementünk a faluba elértük az első csorgót, amelynél balra fordultunk, s ott lakott Szályka Rózsa, édesanyám ángyója. S szinte látom most is, mint akkor, a kerítésen belátva, hogy ült ott a tőtésen: kerpás asszony volt, a fején a kendő,

s fonogatott. Sokszor találtuk imádkozva, siratózva, énekelve munka közben. Amint meglátott bennünket, örömmel kiáltott fel, elének jött. Ezek a képek mindig előmbé jönnek. Rózsa nénémhez közel volt a patak, amelynek partján édesanyám szülőháza állt, odamen-

tünk előbb.

Sokan nem voltak írástudók, de mindent tudtak ami az élethez kell. Szályka Rózsától Kallós Zoltán egy könyvre való éneket gyűjtött, miközben ő nem ismerte a betűt. S még mennyi imát, mesét tudtak ezen kívül! Tudtak gyógyítani természetes eszközökkel, gyógyfüvekkel. Számtalan tisztító szöveget ismertek, amelyek emberi lélek, állat, mező megtisztítását szolgálták. Nagy tudást birtokoltak az őseink, be volt bástyázva az életünk ilyen védő szokásokkal. Segítő dolgokkal voltunk békerítve, s így más életet él-

tünk, egyszerűbb, tisztább életet. Ha megbetegedett, vagy megijedett egy testvérünk, mindenre volt egy házi gyógymód, hiedelem.

Bizonyos dolgokat nem szabad elmondani, mert akkor veszít az erejéből, másikat azért mert megidézed azt. A sátánnak vagy a „nemtisztának” - mert

valaki ezt a nevet, s volt kicsi gyermek a közelben, akkor megcsíptük az orrát, s közben elhessegettük a rosszat, mondván: menjen a pusztára.

Otthon mi nem könyvek, hanem szöttesek között éltünk. Nem olyan világban nőttem én fel, ahol illett olvasni, hanem olyanban, ahol talpraesettségre, életre neveltek bennünket. Sokszor elgondolkodom azon, hogy azok a kultúrák, amik eltűntek, mit tudtak adni egy embernek.

Ami csángó kultúránk megadta nekünk, hogy bárhová vet ki a sors, mindenhol meg tudjunk élni, mindent meg tudunk teremteni a házépítéstől a ruhakészítésig. Mi belenőttünk a

munkába, s aztán, ahogyan együtt csináltuk a felnőttekkel, lassan mindent megtanultunk: a szőlő metszésétől a selyem főzéséig.

Az

mi csoda volt, amikor a gubókat megfőztük, sok óras főzés után lett belőle egy különös csillogó anyag. Édesanyám kavargatta, s amikor tudta, hogy kész, becsípett abba a forró lébe, s kezdte kihúzni a szálát, s mi - a rengeteg gyermek - fehér papírokat tartottunk a karjainkon, s ő arra tette rá, miközben egyikünk hintette a kukoricalisztet, nehogy összegubancolódjon, s azért, hogy megszikkadjon. Ez csodálatos volt. Megtöltöttük az udvart ezzel a csillogós, kicsit halványsárgás selyemmel. Ebből szőttük aztán a selyemkendőket, kerpákat.

Voltak olyan asszonyok, akik csodálatosan tudtak imádkozni, voltak olyanok, akik csodálatosan tudtak fonni vagy szőni és voltak olyan asszonyok, akik mindent tudtak.

Amikor ilyen nagyon fontos dolgokat csináltunk, akkor eléggé

csendben voltunk, de ha mentünk a mezőre, akkor szólt az ének. A szövés közben, néha a szövő elsíratta a halottait, vagy balladákat énekelt, a keservesbe beleéne-

kelte az életét.

Az éneklés nálunk hozzá tartozott az élethez, minden helyzetben énekeltek az asszonyok, nem kell hozzá különleges alkalom. Tudták a siratókat, a lakodalomban a vidámítókat. Az emberek a dallamokat nagyjából tudták, de a szövegeket legtöbbször maguk találták ki, rögtönözték abban a pillanatban, amikor énekelni kezdtek. S ez így volt a siratóknál éppúgy, mint más énekekénél. Azért tudják kitalálni, mert a szívükben lévő érzéseket fejezik ki, azt énekelik meg. Az imádságoknál is igaz ez, mert az esőért vagy más égi áldásért végzett főhászkodás is rögtönzés, akkor, abban a percben jön az imádkozó ajkára minden szó. Ha nagyon erősen elmélyed az ember, megtalálja a lelkében a megfelelő igéket, dalokat.

Nekem varázslatos volt az egész, ami a templomban történt, a sok ministráns, a sok virág, a ceremónia csodálatos volt. Mindig annyian voltunk, hogy kicsi volt a templom, nem fértünk be mind. A vecsernyék csudaszépek voltak! Felemelőek. Emlékszem, hogy annyira szerettem volna részt venni magam is a szertartásban, de nem tudtam minden szöveget, s csak tátoztam, dúdoltam a dallamot.

Ha az ember ismeri a gyökereit, tiszteli az őseit és példát is vesz tőlük az életben, könnyebben találja meg a saját útját. Nem azt mondom, hogy másolja le a dédszülők vagy nagyszülők életét, de a lényegre biztos talál útmutatót. Éljen meg az ember úgy egy hetet, hogy várja a vasárnapot, amikor templomba mehet, imádkozhat családjáért, országáért, a nemzetért, a világért, akkor már a következő hetet biztosan másként kezdi.

Jézus nem mondta hiába, hogy kérjétek, s akkor kaptok. Ha az ember akar és tesz,

még ha csak egy nagyon kicsike lépést is, működésbe lép a bennünk lévő felső kapocs, s máris egy másik szinten leszünk.

Mi otthon mindenért hittel nagyon sokat imádkoztunk, és tudtuk hogy nem mindig az történik, amit az ember akar. Amikor az ember visszatekint a kéréseire, rájön, hogy nem is lett volna jó, ha az pontosan úgy teljesül.

Szerintem, minden napot úgy kellene kezdenie, s végeznie az embernek, hogy beszélget az Istennel. Élje meg azt a tíz percet emelkedettségben. Régen nagyon jól tudták ezt. Reggelente megmosdózták az arcukat, felnéztek az égre, s imádkoztak. Azután kezdődött a nap.

Voltak olyan időszakok a mi életünkben, amikor kívülről teljesen reménytelennek látszott az életünk, mert szegények voltunk, mégis csodálatos, boldog gyermekkorom volt.

Nálunk a pendelyükben tartották a kisdede- ket az anyák, ez védi a gyermeket, s mégis szabad. Ha ölben tartottak, emlékszem, hogy elzsibbadt a lábam. A pendelyben olyan jó érzés volt, melegség, öröm. Hagytak, hogy mi játszódjunk, miközben anyáink imádkoztak, fontak a fejünk fölött. Gyermekkoromban úgy éreztem, hogy a világon ez volt a legjobb hely. Ezt kapcsoltam össze Babba Máriával. A kerekesség központjában, ott az Élet, a kicsi gyermek, Krisztus.

A csángóknál Mária-harangszóval kezdődik a nap és avval is ér véget. Mária. Mi nem is így ejtettük, hanem: Márja. S csak később kapcsolódott ez bennem össze Szűz Máriával. Mert gyermekkoromban mindig úgy beszélünk róla, mint Istenről. Nem kutattam ennek az eredetét, elfogadtam, hogy így kaptuk az őseinktől. Az első imádságunk is Máriához szól, a kisgyerek összeteszi az asztalnál a kezét, s azt mondja: Márja, Márja,

adjon pápát. A pápa ennivalót jelent. Így imádkoztunk, s ez a Márja Isten volt. Így éltük.

Minden lánynak, asszonynak illett a Mária példáját követni, őt példaképül szeretni, s ha megfeledezett róla, például kesergett nehéz sorsa miatt, rászóltak: gondolj Szűz Máriára, az ő élete könnyű volt? Ezt annak mondták, aki nem fogta fel, hogy milyen nagy feladat fehérnépnek születni. Kicsit irigylem azt a régi embert, akinek nem volt szüksége ennyi magyarázatra, mert sok mindent megélt, értett. Közelebb volt Istenhez, megszületett vele ez a képesség, s természetes volt számára, hogy emberi életet csak úgy tud élni, ha állandó kapcsolata van Istennel.

Én így fogom fel ezt a Mária-csodát és ragaszkodom hozzá. Az erőt, a szépséget keresem ezekben a misztériumokban. Mária nekem a jóság, a szépség, a csoda. Szébbet nem tudok.

Amikor a szomorúságról beszélek, akkor az e földi elmúlásra gondolok. Mindig egybe láttam kicsi gyerekként is az életet. Így is tanítottak minket, mindig az egész életet együtt lássuk: a születésbe már a halált is beelássuk. Nálunk nem titkolták, hogy meghal az ember, nem titkolták, hogy mi történik ilyenkor, hiszen sokszor előttünk történt az átmenet egyik létből a másikba. Régen nálunk nagy tiszteletben tartották az életünket kísérő legfontosabb tárgyakat. Nem akarták, hogy akik hátra maradtak, vagyis akik életben maradtak, valami rossz érzéssel feküdjenek abba az ágyba, ahol valamely családtag meghalt, avagy ahol valaki gyermeket szült. Emiatt, ha gyermek született, vagy haldokolt valaki, akkor béhoztak a szobába egy öl szénát, azt leterítették tiszta lepedővel, s ott

történt meg az első és utolsó lépése az életnek: a születés és a halál. Régen az idősök megérezték a halálukat, akkor odahívták a gyermekeket, bocsánatot kértek tőlük a vétkeikért, elbúcsúztak tőlük, s elmentek. A klézsei nagyanyámmal is így történt, összehívta a gyermekeit, elbúcsúzott tőlük, s másodnap mondja a nagybátyámnak: Péter, hozz bé szénát! Ő tiltakozott, de másodszori felszólításra mégis

béhozta. Leterítette a lepedővel nagyanyám, lefeküdt rá, s így halt meg. Az ágy tisztán megmaradt a visszamaradóknak. Ennyire tiszteletben tartották az embereket, a tárgyakat, nagyon tapintatos volt a régi ember. Született nemesség volt ezekben az emberekben. Nagyon csodálom őket, szép lelkűek voltak, s néha megpróbálom őket formába megfogni, felmutatni a mai embernek.

Megbarátkoztam az agyaggal, s megtanultam lefordítani a kerámiába, amit elképzellek. Amikor eljött az ideje, hogy a diplomamunkát kellett megterveznem, a szülőfalumba szerettem volna egy keresztet az egyik útkereszteződésbe állítani, amire az elveszőben lévő csángó motívumokat akartam felvinni. Evvel jelképezni a mi sorsunkat. Arra gondoltam, hogy mi is úgy vagyunk, mint Jézus, halálra vagyunk ítélve, ezért magunkat, mint jelképeinket tettem volna a keresztre. A pap azonban nem akart szóba állni velem, hallani sem akart róla. Akkor jutott eszembe Déva, s megkérdeztem Bőjte atyát, mit szólna hozzá, ha nekik készíteném a diplomamunkámat. Alkalmazkodnom kellett az épülethez, s kereszt helyett egy több alakos kompozíciót készítettem. Krisztus a keresztfán a téma, s abba megmintáztam az én kicsi családom, s a mestereimet egy oszlopfőbe, angyalképbe.

A szívemben van egy kíváncsiság miközben dolgozom. Kíváncsiság, hogy mi lesz a munkámból. Elképzelem, hogyha arannyal dolgozhatnék, mit tudnék megjeleníteni. Végül is egy megoldást választok, mindent nem tudok beleformázni a képzeletből az anyagba. S persze fohászok munka közben mindig. Ilyenformán: Jóistenem, segíts, hogy felemelkedjünk! Nem is tudom, kire gondolok, amikor ezt mondom: mi, de azt hiszem elsősorban a kicsi népemre, a moldvai csángóságra kérem a segítséget.

Úgy érzem, Istentől kapott feladatom az, hogy azt a szépséget, amit a mi kicsi népünk jelent, elmondjam, főként a kerámián és énekhangon keresztül, mert a moldvai csángóság megőrizte a természetes ösztöneit, tudását, hordozza az ősi hitét, egészen a teremtésig visszamenően. Olyan csudálatos kapcsolatban van az én népem Istennel, az isteni erővel, olyan tudással rendelkezik, amelybe beleborzong az, aki kicsit is beletekint életének lényegébe. El akarom mondani, azokat a csudálatos dolgokat, amelyeket nálunk megélnék, átélnek az emberek, azokat az isteni dimenziókat - amelyek a mindennapi élet tartozékai - felvillantani, megőrizni. Úgy gondolom, ezért kaptam a tehetséget a Jóistentől, mert az a világ lassan eltűnik, átalakul, és a kincset, amelyet őseinktől kaptunk, tovább kell adjuk az utóknak.

2014. január

Petrás Mária

Iancu Laura

Fecske

Túléljük ezt is – ezt az egyet,
ahogy a szelíd Isten
a történelmet,
nem talál fogást rajtunk,
üssön bár mind ki üthet.
Megöregszik a szél, és megfárad a füst.
Ne indulj még, fecske lehet
ki át átröppent temérdek gondunk felett.

Meggyes faszulykalé Savanyító meggyes faszulykaleves

Hozzávalók:

30 dkg száraz faszulyka* (tarka vagy fehér is lehet), só, 1 hagyma, 2-3 evőkanál olaj vagy 1-2 evőkanál zsír, 10-15 dkg friss meggy, 1 dl tej, 2 evőkanál liszt, 1 marok zöldpetrezselyem

A száraz faszulykát vízbe áztatják, majd leszűrik, és 2 liter friss, sóval ízesített vízben felteszik főni. A hagymát meghántják, kis kockákra vágják, aztán a zsíron megpergelik. A faszulykához adják, és addig főzik, amíg az majdnem megpuhul. Ekkor a meggyet megmossák, a levesbe dobják, és 2-3 percig főzik. A végén a lisztet a tejbe habarják, a levesbe öntik és felforralják. Ettől krémesen sűrű lesz. A zöldpetrezselymet apróra vágják, ezzel is megszórják, és még 5 percig főzik. A meggytől szép piros színt és finom savanykás ízt kap. Ebbe a levesbe lehet apróra vágott murkot* és petrezselyemgyökeret is tenni.

Faszulyka – bab

Murok – sárgarépa

Nyisztor Tinka– Pákozdi Judit:
Csángó galuska

Egy kis csángó faluban, Diószénben született, keramikusművész és népdalénekes. Műveivel azt a lelki és kulturális mélységet képviseli, melyet otthonról hozott. Kitől tanulta hivatásait?

Rengeteg olyan rokonom volt, olyan asszonyok, keresztanyáim, nagynénéim, édesanyának a keresztanyái, akik megmutatták, hogyan kell felkészülni az életre, kicsi korom óta tőlük tanultam. Arra az életre, amelyre érdemes. Mert ők tisztelettudóak, tapintatosak voltak, egy magasabb szintű életet éltek. Ezt olyan mércének tartom, amit követni lehet, azt a világot, amelyben én születtem, és amelyre én rácsodálkoztam. Nekem megadatott az, hogy meglássam azt a csodálatos szépséget, ami azokban az emberekben volt. Tőlük kezdtem tanulni mindent, ami fontos. A fonástól, varrástól, énekléstől, imádságtól, emberi tartástól kezdve mindent tőlük sajátítottam el, és aztán ahhoz mértem az egész életemet. Brassóban tanultam 3 évig grafikát, majd 1990-ben Magyarországra kerültem. 1990-ben hívtak meg először Domokos Pál Péter bácsi születésnapjára, ahova egy csángó küldöttséggel érkezünk. Akkor meghívtak, hogy jöjjen Magyarországra tanulni. Ezután 13 másik csángóval együtt voltam előkészítőn. Akkor tanultunk meg magyarul írni és olvasni. Egy évig jártam az előkészítőbe, majd '91-ben felvételiztem az Iparművészeti Főiskolára. Miután felvettek, egy év alapképzés után nagyon megtetszett a plasztika, ezért úgy döntöttem, hogy kerámia irányba megyek tovább. Akkor kezdtem el azon gondolkodni, hogy kik is vagyunk mi, és mi a dolgom nekem ebben az egészben. És akkor döbbenem rá, hogy nekünk is ugyanaz a sorsunk, mint Krisztusnak, úgy éreztem, hogy a mi kultúránk keresztre van feszítve. Meg is mintáztam akkoriban egy keresztet, amire a motívumainkat vittem. És ez volt az a momentum, amikor megéreztem, hogy mi a dolgom. Megértettem, hogy miért segített engem a Jóisten, hogy ebbe az iskolába jöjjenek. Ekkor indultam el ezen az úton, tudtam,

Fotó: Ring Júlia

hogy ez a feladatom. Kicsik vagyunk, kicsi csángó magyar nép, de nem szabad feladnunk. Megcsodáltam azokat az embereket, akik segítettek nekem felnőni, és úgy éreztem, hogy az a küldetésem, illetve kötelességem, hogy őket megmutassam a világnak, azokon a lehetőségeken keresztül, amik nekem adóztak.

A művein is megjelennek a csángó motívumok?

Igen a csángó és a magyar motívumok is. Próbálom megragadni a csángó világ esszenciáját, azt az életmódot, azt a színvonalat, amiben felnőttem. Nem a felhőkarcolókat tartom kiemelkedő értékeknek, hanem azt a világot, amely kerek, amelyben minden megvan, és a szegénység ellenére például csodálatosan készültek az ünnepekre. Nem is lehetett akkoriban összehasonlítani az ünnepi embert a hétköznapival, olyan nagy különbség volt köztük. Hétfőtől szombatig készülődtek a vasárnapra, amikor minden megváltozott.

Munkáiban nagy szerepet játszik a Mária-ábrázolás.

A mi világunkban minden Mária és Isten központú volt. Például ha egy lány kíváncsi volt a párjára és álmodozott, akkor imádkoztunk Szűz Máriához, és néztünk a Holdba. Mikor újhold volt, első este kimentünk a kertbe, és egy helyen megálltunk. Vettünk egy kis földet a talpunk alól, és a párnánk alá tettük, s akkor megálmodtuk a

jövendőbelinket. Ez csak egy kicsi példa. De imádkoztunk, ha baj volt, s ha öröm. A Mária-kultusz a mai napig nagyon erős Csángóföldön. Annak ellenére, hogy 1990 után a nyugati hullámok végigsöpörtek Csángóföldön is. És Mária volt a példaképünk.

Hitvallásában azt írta, hogy névtelen szentek közt nőtt fel. Ez mit jelent?

Olyan csodálatos emberek, főleg asszonyok között nőttem fel, akikre úgy tekintettem, mint a szentekre. És olyanokkal találkoztam - és ezt Kallós Zoltán néprajzkutató is megerősítette-, akik simán lehetnek volna szentek, ha a világ megismeri őket, ha lehetőségük lett volna, hogy kilépjenek onnan. De azt a fényességet visszavitték a sírba. Ezt a tisztaságot és szentséget több emberben láttam.

Miben rejlik a csángó kultúra különlegessége?

Csángóföldön nem volt magyar iskola soha, csak az '50-es években Petru Groza, román miniszterelnök vezetése idején, de azokat aztán gyorsan megszüntették, úgyhogy még a szüleink sem tudnak magyarul írni-olvasni. Évszázadok óta nem volt magyar mise. Szerencsére kevés volt az odaküldött olasz, lengyel, német pap. Így a kántorok tartották meg a misét. Tánczos Vilmos kolozsvári etnográfus professzor, néprajzkutató nagyon komolyan kutatja, hogy hogyan maradt meg csángóföldön a magyar nyelv. Ő azt mondja, hogy a kántoroknak nagy szerepük volt ebben. Apáról fiúra szállt a kántorkodás, és ezeknél a családoknál megvoltak az 1676-os évből kiadott Caioni Cansionale-ok (egyházi énekeskönyvek). Ezen kívül még sok más minden hozzájárult ahhoz, hogy Csángóföld megmaradjon magyarnak, annak ellenére, hogy magyar iskola és magyar mise nagyon ritkán vagy nem volt. A mélységes hitük megtartotta őket, magyar iskola és magyar mise nélkül is. Az volt a legnagyobb szerencsésük, hogy a leg-

fontosabb, legerősebb kapaszkodóba fogództak. Ebben különböznek a többiektől.

Napjainkban mennyire őrzik a csángó tradíciókat Moldvában? Lát lehetőséget arra a mai generációban, hogy továbbviszik majd a csángó hagyományokat és értékeket?

Még a lánykoromban történtek azok a változások, melyeket nyilvánvalóan azért hoztak, hogy a hagyományokat eltöröljék. Sok olyan szokás volt, amit megtiltottak. Azt gondolhatnánk 1990 után jobb irányba fordultak a dolgok, de 1993-ben megszüntették az utolsó magyar virrasztást is Moldvában. Klézsén még jellemző volt a magyar virrasztás a halottaknál és a tornál is, minden imádság magyarul volt. 1993-ban ennek vége lett. Még sok időnek kell eltelnie, de talán a most magyar iskolákba járó gyermekekből kialakul majd egy olyan réteg, amely jó irányba mozdíthatja el a hagyományörzést. Van lehetőség a tradíciók továbbadására, de ahhoz az emberiségnek belülről kell változnia. Most világvárvány például, hogy a tanulás és a valódi értékek nem fontosak. Ha megtörténik az, hogy megint fontosak lesznek a fontos dolgok, és értékek lesznek az értékek, akkor lesz az a réteg, akik tenni fognak ezért az egész Kárpát-medencében. Nem hiszek abban, hogy mindenkit vissza kell gyúrni a fészkebe, és csak azt engedni ki, akit valaki jónak talál. Azt gondolom, hogy engedni kell, hogy mozogjanak, lássák és tapasztalják meg saját bőrükön, hogy mit jelent magyarnak lenni.

Voltam egyszer a baszkoknál egy fellépésen a Zurgó együttesel, és siránkoztam, hogy milyen állapotok vannak nálunk, mert egy kicsit irigykedtem, hogy nekik már egyetemük is van. Erre azt mondta a kulturális vezető, hogy nem kell elkeseredni, mert ő sem tudott egy szót sem baszkul, csak édesanyja tudott, és édesapja csak szavakat, ma mégis egyetemük van. Úgyhogy van remény, csak higgyünk jobban magunkban. Segíteni kell

a csángókat, erős hitük van, csodálatosan tudnak improvizálni, és fel tudják találni magukat a semmiből is. A mai napig pár karóból és agyagból fel tudnak húzni egy házikót, amibe a mai ember belehalna. Ha van egy kis darabka föld, akkor nekik meg vannak oldva a mindennapjaik. Tehát még nagyon jó és szép tudás birtokában vannak. A néprajzgyűjtőkkel együtt azt gondolom, hogy a csángó kulturális kincs, rengeteg felgyűjtött ének,

magyar ősdal, és archaikus imák és hiedelemvilág nélkül sokkal szegényebbek lennének. Csoma Gergely arra szentelte az életét, hogy ezeket a csángó szokásokat és hagyományokat összegyűjtse. Egyik magyar népcsoportnál sem maradtak meg olyan erősen ezek a tradíciók, mint Csángóföldön. A hitük az példaértékű. És ahogy felkészülnek és megtartják az ünnepeiket, arról az egész magyarság példát vehetne. Nagyon megadják a módját

az Istenhez, Jézushoz, Szűz Máriához való ragaszkodásnak a mai napig. Nem az anyagiak fogják megoldani a csángók legfontosabb kérdéseit, hanem a gondolkodás, az életmód, az értékeinkhez való kötődés, és az istenhit.

Ön 1990 óta folyamatosan és aktívan részt vesz a csángó ügyek szolgálataiban. Ez miben nyilvánul meg?

A Moldvai Magyar Oktatásért Alapítványnak a fiammal mi vagyunk az alapítói. Erre

Böjte Csaba kért meg, mert neki nem volt már ideje a csángó oktatás ügyére. De az első, amit tehetünk az, hogy hogyan élünk, s milyen példát mutatunk. Mert sok mindent mondanak az emberek a világban, de sokkal fontosabb, ki hogyan él, mit tesz. Szerintem ez az első, s utána jön a többi. Nagyon lényegesnek tartom, hogy hogyan képviselem az én kicsi népem ügyét, akiktől eljöttem otthonról. A világban bárhol vagyok, tudják,

hogy csángó-magyar vagyok, és ehhez méltóan kell cselekednem. A megjelenéssel és a viselkedéssel is ezt képviselem. Azt gondolom, hogy a csángók jó tulajdonságai többségben vannak, mint a roszak. Hiszem, hogy az a feladatom, hogy ezeket a jó dolgokat megmutassam, a csángó nép eszenciáját képviseljem.

Mindennapjaiban is erősen szerepet játszanak a csángó hagyományok?

Nem csak az enyéimben, a gyermekeimében is. A menyem is csángó, a vejem itteni magyarországi, de ő is erősen nemzeti érzelmű. Mi ezt mindenek fölött fontosabbnak tartjuk. Más világrendet kedvelek, a legfontosabbnak tartom a hitünket és nemzetünket, és úgy gondolom, hogy a politika az nem másodrangú, hanem ötödrangú helyen kell legyen. Nemzetünket és Istenben való hitünket erősíteniünk kell. Sokkal fontosabb lenne, hogy magunkba nézzünk mindnyájan. Ezt rendezni kellene nagyon sürgősen, s a többi aztán jön.

A hit átsegíti a nehézségeken?

Nem is tudom, hogy mi lenne olyan erős, mint a hit, hogy átsegítse az embert a problémákon. Bármilyen helyzetből ki tudja segíteni az embert és bármilyen nehézségből ki tudja emelni. Azt gondolom, hogy a hitet nem véletlen oltották ki az emberekből. Minden nagy kultúra erre épült. Az ember számára szükséges a kötődés valamilyen emberfeletti jó erőhöz. A mai világ sajnos erősen pénzközpontú.

Elfordultak az emberek a hittől.

Elfordultak, és ezért van ez a sok baj. Mert nem igaz, hogy nincs pénz. Most még több pénz van, mint amikor jól állt a nemzet, és jól álltak a kicsi népek. Nincs hit és nincs hierarchia az értékeinkben, az időnkben, a tennivalóinkban. Nincs különbség abban, hogy az ember miként öltözik fel hétköznap, és hogyan vasárnap. Még ilyen banális területeken sincs különbség, nemhogy belső dolgokban. Ha belül meg lenne a megfelelő hierarchia, akkor nem tudnának senkit megvezetni. Csak ebben a kaotikus helyzetben a szegényember már nem is tudja eldönteni, hogy mi a jó, mi a rossz. Ebben a kaotikus helyzetben csak összezavarodni lehet, ez a szomorú.

Közeledik a csíksomlyói búcsú. Rengeteg csángó vesz rajta részt.

A csángóknak mindig is fontos volt. Mondjuk még fontosabb volt 1990 előtt. Régen mikor elmentünk búcsúba, az olyan volt, mint Mekka a muzulmánoknak. Olyan nem létezett, hogy valaki nem megy el Csíksomlyóra. Volt egy zsebkendőm, amelyikkel megtörölték a Szűz-Mária szobrot, majd később egy kasmirkendőm is, amivel megtörölte édesanyám a Mária-szobrot. Azt mondhatom, hogy nem csak tisztelet, szentség volt ez a kultusz. A mai napig csak a csángó nép az, akik éberren várják a hajnalt, hogy megpillantsák benne Szűz Máriát.

Most talán már csatlakoznak hozzájuk egyre többen. Az egyik testvérem azt mondta, hogy ő meglátta Szűz Máriát hajnalban. Régen, amikor elmentünk búcsúba, akkor a templomokat megkerültük többször éjjel, térden. Fantasztikus az a sokaság, ami ott van, csodálatos az a sok százezer ember. Sosem kerestünk éjszakára szállást, mint ma szokás. A csángók a mai napig nem keresnek szállást, hanem valahogy a templom mellé, vagy a templomba mennek és imádkoznak, s térden járnak körbe az szent épületeket. Emlékszem, a templom körül teljesen le volt lapítva a föld másnap mindig. A mai ember ezeket a dolgokat el nem tudja képzelni. Micsoda erő volt az emberekben. A búcsún sokszor úgy érzem megszűnik a felesleg és kiemelkedik az, ami valójában fontos. És ezeket a pillanatokat kell keresni.

Az anyaországi magyarok mennyire ismerik a csángókat?

Egyre többen ismerik a csángókat. Egyre szorosabb a kapcsolat közöttük. Járják Csángóföldet. A kapcsolatok nagyon fontosak. Magyarországon kialakult egy csodálatos réteg. Ők gyermektisztaságúak és érdeklődők a magyar értékek iránt. Ez vastagodni fog ez a réteg. Nemeslelkűek. Úgy látom, hogy ez a réteg fog segíteni a csángóság, magyarság és az emberiség felemelkedésében, mert őket nem tudja megteveszteni senki. Reméljük kialakul egy értékrend, és kiderül, hogy mi a fontos és mit kell elhagyni.

Petrás Mária művészeti tevékenységének és eredményeinek jegyzéke

Kiállítások: Több mint 200 egyéni kiállítás, belföldön (pl.: Pécs, Debrecen, Budapest, Győr, Kecskemét, Szombathely, Esztergom, Százhalombatta, Gödöllő, Kaposvár, Eger, Szeged, Békéscsaba, stb.) és külföldön (pl.: Olaszország, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia, Belgium, Kanada, USA(New York)).

A kiállításait szóban és írásban méltatták és támogatták többek közt:

Kő Pál, Kocsis István, Gyurkovics Tibor, Jankovics Marcell, Döbrentei Kornél, Pécsi L. Dániel, Kallós Zoltán, Borbély Jolán, Kóka Rozália, Szervátiusz Tibor és Klára, Dvorszky Hedvig, Kovács Irénke és Gergely, Pintér László és Vial Giulia, Kukorelli István, Szabó Balázs, Szakonyi Károly, Bánszki Pál, Atzél Endre, Paulusz Zsuzsa

Köztéri munkák:

Dévai Ferences Kolostor, Krisztus a keresztfán (1998);
 Jegénye, Kájoni dombormű és falucímer (1998);
 Bükkzsérc, Isten báránya, Keresztelő Szent János, falucímer (1998);
 Csucs, Czeck János és Bem találkozása (1998);
 Kémer, Isten báránya és falucímer (1998);
 Epöl, Szent István és falucímer (1998);
 Körösfő, II. Rákoczy Ferenc dombormű és falucímer (1998);
 Magyarvalkó, Vasvári Pál dombormű és falucímer (1998);
 Budapest, Donáti utca, Magyarok Nagyasszonya (2000);
 Budapest, SOTE I-es számú Gyermekek Klinika, Szoptatós Madonna (2001);
 Budapest, SOTE I-es számú Belgyógyászati Klinika, Csángó Madonna (2002);
 Magyarfalú (Moldva), Feszület (2003);
 Budapest, Onkológiai Intézet Kápolnája, Piéta (2005);
 Budapest, Befogadás Háza MSZSZ, Napba Öltözött Mária (2005);
 Külsőrekecsin (Moldva), Béke Királynője (2005);
 Viszántya (Moldva), Csángó Madonna (2006);
 Szigetköz, Templom, Nepomuki Szent János (2006);
 Budapest, Szentkirályi utca II-es számú Belgyógyászati Klinika, Piéta (3 m-es) (2008)

Keresztutak:Sitke (2000)

Százhalombatta, Szent István templom (2000)
 Szár (2001)

Filmek: 1997 Töredékek MTV

1999 Panaszkodás Istennek (Olasz Ferenc) MTV 2
 2001 Milleneumi krónika (Matula Ágnes) DUNA TV
 2004 Muzsika Szó, Portré (Fehér Anikó) DUNA TV
 2004 Talentum, Portré (Erdei? József) DUNA TV
 2004 Csángó-magyar Golgota (Matula Ágnes) DUNA TV
 2007 Szerelmes földrajz - Találkozások Istennel (Hollós László) DUNA TV
 2008 Sziluett- HIR TV
 2012 Nagyportré – Imádságos harangozással MTV1

Könyvek: Magyarnak Lenni – Madárnyelven (Benkei Ildikó) 2006

Teremtők 2 – Petrás Mária, a hitbeégető (Németh Miklós Attila) 2007

Zsoltáros Ultimátum (Petrás Mária – Döbrentei Kornél) 2009

Miért Hiszek – Emeld fel, Uram kicsiny népemet! (Szervatiusz Klára) 2010

Lemezek: S ahol én elmenek

Veres az ég tovafele (Domokos Pál Péter emlékére) 2002

Mária Erejével (Petrás Mária és Tatros Együttes) 2006

A Tatros együttes tagja sok éven keresztül:

Fontosabb fellépések:

Olaszország, Ausztria, Franciaország, Hollandia, Lengyelország

A Muzsikás együttes gyakori vendége:

2005-ben közös hangversenykörúton vettek részt Erdély nagyvárosaiban. Zeneakadémia.

2006-ban Antwerpenben az egész-napos Bartók-Happening komolyzenei rendezvényen szerepeltek együtt. Karácsonyi koncert a Zeneakadémián.

2007 Franciaország, Spanyolország, Ausztria, Japán: La Folle Journée rendezvénysorozat

2008 Kodály estek gyakori vendége. Muzsikás Jubileumi Koncert, Spanyolország Sevilla WOMEX díjátadás, Muzsikás Karácsony a Zeneakadémián

2012 Carnegie Hall (New York)

És még számos koncert belföldön és külföldön 2005 és 2012 között.

A moldvai táplálkozáskultúráról európai szemmel

Nyisztor Tinka: Hétköznapi és ünnepnapok. A moldvai magyarok táplálkozásának etnográfija. Kolozsvár, 2013. Kríza János Néprajzi Társaság

Kisbán Eszter

Itt az első körkép a moldvai táplálkozáskultúráról! Nyisztor Tinkának egy magyar közösségről szóló könyve egyúttal az első széles körű társadalomtudományi vizsgálat az életnek erről a területről egész Moldvából. A munka bekapcsolja a régiót nemcsak a magyar és a román, de a szélesebb nemzetközi tudományosságba is, ahol a táplálkozáskultúra vizsgálata, jelene és múltja, kitüntetett figyelmet kap napjainkban. Moldova pedig történetesen éppen egy olyan régiónak bizonyult, ahol az ételek és étkezések, hétköznapi és ünnepi alkalmaknak az a szerveződése, amit a 20. századból itt megismerünk, közvetlen lokális és regionális jelentőségén túl egy kivételes történeti tükröt is kínál az európai táplálkozástörténeti vizsgálatoknak. Sűrített és élénk képet olyan változásokról, amelyek sokfelé megtörténtek más és más időszakban, de körülmé-

nyeik az idő múlásával csak mozaikokban idézhetők ott már fel. Éppen mivel az első átfogó bemutatás Moldváról, a szerző úgy határozott, hogy szűkre vonja a helyszínt, kerüli a területi általánosítást. Lehet hozzá csatlakozni ettől kezdve. A körkép nem földrajzi. Egy falu életét állította a középpontba, szülőfaluját, Pusztinát (Pustiana, jud. Bacău). Egy-egy esemény, életmód példájával jelennek meg más falvak is azok közül, ahová a pusztinaiak gyakran ellátogatnak. A vizsgálat közvetlen időbeli kerete az 1920-2000 időszak. Ebből a nyolc évtizedből családok felnőtt tagjainak négy-öt generációjára lehet a szerzőnek rálátása: részben az idősebbek megélte korábbi események meghallgatása, részben saját közvetlen tapasztalatból, megfigyelésből, részvételből. Gazdaság és társadalom az 1960-as évektől került addig páratlan gyors változások sodrába a régióban. Pusztinai

Nyisztor Tinka Pusztinában.

nán ez 1960-61-ben, a mezőgazdaság kollektivizálásával

(szövetkezetesítésével) indult. Az évtized közepétől a férfiak jellemzően a moldvai olajparba tartottak, az 1970-es évektől pedig előbb fiúk, majd a lányok is eljártak szakmát tanulni és középiskolába városba. A napi, heti ingázást Moldvában rövidesen követte az erdélyi munkavállalás, havi ingázás után letelepedés, új családi kapcsolatok a táguló világban. A hagyományos kultúra és az újítások összecsiszolása a kibocsátó falu szeme előtt folyt, a másutt élő fiatalok hazajártak-hazajárnak, gyakran erdélyi házastársakkal. A tűzhelynél és az asztalon is

összetalálkoztak nemcsak generációk szokásai, de falusi és városi, moldvai és erdélyi megoldások. (A 2000-es években indult távoli dél-európai munkavállalás időszaka már nem tárgya ennek a vizsgálatnak.) Éppen az összesűrűsödött újítások alakulása az egyik olyan vonás a régióban, amelynek tanulságai segíthetnek a történeti szálak bogozgatásában olyan vidékeken is, ahol az iparosítás-városiasodás olyan időszakban zajlott, amikor a néprajz kevesebb figyelmet fordított még a mindennapi kultúra *változásainak* vizsgálatára.

A könyv étkezési alkalmak bemutatására fűzi fel az ételek sorát. Egy-egy valóságos eseményből indul ki, szinte oda hívja magával az olvasót is. Az esetek 1973 és 2003 között szóródnak. Alkalmanként látjuk a sütést-főzést, az étkezés módját és résztvevőit, az egyéni megoldások mellett megismerjük a mindenkori elvárt, elismert megoldásokat. A választott kiinduló helyzethez hozzáfűzve mutatja meg a változatokat, rokon megoldásokat, a változások menetét. A kiinduló példák közt van

„ebéd” hordása kapásoknak, kaszásoknak reggelente a mezőre az 1970-és években, a háznál dolgozó szakmunkások több napos ellátása évtizedekkel későbben Pusztinában; önálló gazdálkodó, állattartó család éves élelmiszerkészlete, tárolás, tartósítás, napi főzés-sütés télen az ezredfordulón a szomszédos Külsőrekecsinben; úton lévők étkezése rövid moldvai úton és magyarországi bemutatóra tartva; pusztinaik búcsúban és búcsús ebéden Frumószában, ahol a helybeliek vetélkedése arról szól, hogy kinél hány vendég ült asztalhoz, és mit küldtek velük az otthon maradtaknak.

Keresztelő, lakodalom és a halotti tor-sorra kerül az egyéni életfordulók vendéglátással járó mindhárom alkalma. Az Erdélybe férjhez ment fiatal asszonyok közül moldvai kisvárosba mentek szülni sokan tartósan, hogy újszülötteikkel a faluba mehessenek haza, ott legyen majd a keresztelő és annak lakomája, a radina. Addig pedig rokonok, keresztkomák és barátok hordják a gyermekágyas anyának két-három héten keresztül naponta kétszer meleg ételt, szinte szertartásosan ösz-

szeállítva arra méltónak tartott választékból. Maga a keresztelő vendégség az újítások kitüntetett alkalma volt a nagy ünnepek közül. Ez a helyzet egyébként sokfelé kialakult egymástól távoli régiókban, két okból. Az egyik az, hogy a keresztelő lakoma meghatározó részvevői fiatalok, a másik, hogy kevesebben vannak együtt, mint lakodalmakban. Új megoldások kipróbálására a fiatalok nyitottabbak, a kockázat pedig csekélyebb kisebb létszámú vendégsereggel. A hagyományos étrend egészét nem váltják le egyszerre, de bátran belevonnak egy-egy újfajta ételt. Ez azután vagy próbálkozás marad csupán, vagy sikeresnek bizonyul és beépül másoknál is. Több olyan megoldás, amely a lakodalmi asztalon is új étel lett előbb-utóbb, a keresztelő vendéglátásoknál került az asztalra legelőször. Pusztinában az utóbbi évtizedekben egyre több pár keresztkomát kérnek fel, nyilvános helyre tevődik át a vendéglátás, egyre nagyobb a vendégsereg.

A lakodalom esetében egy 1997-ben zajlott készülődés és ven-

déglátás résztvevői lehetünk Pusztinában. Új volt abban az időben, hogy sertést is vágnak lakodalomra. Ebben az esetben hivatásos hentéseket hoztak az eseményre, ők készítették el, süttették frissen a lakodalomban új divatú húsételeket is. A hagyományos ételeket változatlanul a rokon, jó barát asszonyok segítő csapata gondozta, a felkért helybéli lakodalmi főzőasszony vezetésével. A két csapat aggodalmi, súrlódásai igen jellemzőek. Az aktuális események mellett itt is megtudjuk, hogyan mentek a dolgok korábbi évtizedekben, majd pedig később. Látjuk például, hogyan járult hozzá újítások vállalásához, ha a lakodalom költségviselője maga a házasodó fiatal lett, vagy pedig az, hogy iparban, városban dolgozó házasulók munkahelyi barátaikat is meghívták a faluba lakodalmukba.

Az 1970-es évek derekáig a lakodalom négy napig tartott, szombattól keddig, a templomi szertartással vasárnapon. Manapság kétnapos, a fő események vasárnap történnek. Nem rendkívüli az 500-800 fős lakodalom, de van ennél népesebb is. Az egész ünnepség során

nincs viszont olyan együttes étkezés, ahol az egész násznép egyszerre ül asztalhoz. Első hallásra ez ugyancsak szokatlan manapság egy távolról jött, például magyarországi vendégnek, olvasónak. Pedig érdemes újra olvasni szűkszavú régi leírásokat, vajon nem volt valami hasonló a hosszú és ilyen nagy létszámú lakodalmak idején másutt is? Pusztinában voltak, vannak közös és külön étkezések. A résztvevők nem is érkeznek egyszerre, nem is maradnak együtt mindvégig. A közeli rokonokat, akik hosszabb ideig maradnak, csoportokban ültetik le közös étkezésekhez többször is. Hol a „keresztapa embereit”, hol a vőlegény rokonait és így tovább. Ezzel szemben úgynevezett „porció” várja azokat, akik rövidebb időre jönnek, az alatt kívánják ajándékukat is átadni. A porció kétszemélyes adag egy-egy pár vendégnek, enni-innivaló minden alapételből, ami a lakodalomra készült.

Halotti torba Lujzikalagorba visz a könyv 1999-ben. Ez az az alkalom, amelynek itt és másutt is a legarchaikusabb az étkezése.

A három ünnepi alkalom ételeit a kötet kiemelten is bemutatja jól áttekinthető formában, táblázatokban. Megismerkedünk azonkívül egy pusztinai specialista „főzőné” pályafutásával, és -ben kezdett feljegyzéseivel. Látjuk a könyvben a kéziratos jegyzetfüzet eredeti oldalképeinek másolatát. Halotti tor és lakodalmi alkalmak vannak benne, ahol ő „főzött”, azaz irányította a munkát. A feljegyzések a várható vendégek számát és a megvásárolandó élelmiszereket rögzítik úgy, hogy tudjuk milyen ételek készültek. A legtöbb eset halotti torokról szól, köztük „nagy” és „kicsi vagy közepes” esetekről. Minden alkalommal volt „savanyúlé” és „édeslaska”, de csak ritkábban, elsősorban a kisebb létszámú alkalmakkor, amihez találtak elég burkolólevelet, töltöttek „galuskát” is. Összeírta magának azt is, honnan lehet a faluban edényeket és evőeszközöket kölcsönkérni. A feljegyzések román nyelvűek, ennek a nyelvnek az írásmódját tanulta magyar szerzőjük az iskolában. A kötetben a szöveg magyar köznyelvi fordítását is olvashatjuk.

Az európai táplálkozás-kultúra archaikumai közül többel is találkozni Moldvában a belátható közelmúltban vagy a jelenben is. Közülük hármat kell elsősorban kiemelni. Az egyik a mindennapi étkezések elhelyezkedése a nap folyamán, az étkezések napi rendje. A középkorban Európa-szerte a napi két állandó étkezés rendszere volt jellemző, és pedig a királyi udvartól a szerény vidéki háztartásokig. Az első étkezés reggel-délelőtt, a másik estefelé volt, délre pedig nem esett állandó étkezés. Magyarul az első étkezés neve volt az *ebéd*. Ez a gyakorlat ma kézzel fogható még Pusztinában és környékén, egyébként pedig igen különböző időszakokban nőtt át az évszázadok során a reggeli-ebéd-vacsora napi három állandó étkezés rendszerébe, déli órákra eső ebéddel. A különbség nem jómód és szegénység kérdése, hanem egyszerűen két különböző elrendezés. Erdélyi főúri körökben például a 18. századba nyúlóan a régi kettős étkezési rend szerint ültek asztalhoz. A másik régies vonás a savanyú íz- és ízlésvilág meghatározó szerepének

hosszú fennmaradása Moldvában. Ez is egy igen nagy területen közös vonása volt a régmúltnak, a Kárpátokon kívül azonban ma is rendkívül élénk, amint a pusztinai levesek is jól mutatják. Savanyítóik közt a *borcs* erjesztett korpapé, ami megszűrve kerül az étellekbe – Magyarországon főúri udvarok is így használták a 16. században. További természetes savanyítók Moldvában mostanság a savó, savanyú káposzta leve, sóska, meggy, som, éretlen szilva frissen és aszalva egyaránt. Az a nap volt a különleges egész évben, amikor *nem* savanyítva készült a leves! A harmadik archaikum a házi kenyérsütés, kenyérfogyasztás hiánya, ami kívülről érkezőknek a 19. és a 20. század első felében egyaránt feltűnt Moldvában. Itt sem nélkülözésként megélt hiányról volt szó, egyszerűen nem volt szokásos a „mindennapi” kenyér. A helyén a vidék főterménye, kukoricából főtt *málé* szerepelt (amit mástutt puliszka néven ismernek). Nemcsak friss meleg étel, hanem szeletelhető is hidegen szükség szerint. Más régióban Európában meg éppenséggel „zabpuliszka” és kelesztetlen zable-

pény állt az újkorban is sokáig a kenyér helyén.

A moldvai magyar táplálkozáskultúra vizsgálata és Pusztina példáján megrajzolt bemutatása Nyisztor Tinka 2008-ban megvédett doktori disszertációja volt a Budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem Néprajzi Intézetében. Örömmel tehetjük hozzá, hogy egy váratlanul tanulságos helyzetképpel bővítette a táplálkozástörténet európai vizsgálatának látókörét – és a magamét is, aki éveken át közelről követhettem Tinka munkáit.

(folytatás)

Moldvai csángó-magyarok a jelenkori román politika hatókörében

Tampu Ferenc

Acsinte Gaspar 2002 február 25-én tartott egy rövid diskurzust a képviselőházban a csángók eredetéről. Ő onnan indul ki, hogy nagyon téves az az általános nézet, mely szerint a románok mind ortodoxok lennének. Ezt alá is támasztja konkrét forrásokkal, amik hitelessé teszik beszédét. Például hivatkozik arra, hogy az 1234-es pápai levélben, amit IX. Gergely pápa írt IV. Bélának, vagy az 1304-es levél, amit a magyarországi domonkosrendiek vezetője írt XI. Benedeknek, illetve Bandinus 1648-ban és Giovanni Batista del Monte 1671-ben mind kimutatják, hogy a moldvai katolikusok körében vannak románok is. Ez a beszéd kulcsfontosságú gondolatokat tartalmaz. Először is azon ritka politikai interpellációk közé tartozik, mely kifejezetten elismeri, hogy Moldvában éltek magyarok is, ezzel ellentmondva például Ioan Chelaru és társai állításának, mely szerint nem létezett soha magyarság a térségben és az egész csángó ügy egy hamis, mesterségesen gerjesztett probléma lenne. Márpedig ha - Acsinte Gaspar gondolatmeneténél maradván - a fent nevezett dokumentumok szerint léteztek románok is, akkor ebből logikusan következik az, hogy más népek is voltak Moldvában rajtuk kívül, magyarok minden bizonnyal (erről többek között a már fent említett források is tanúskodnak). Ha pedig régen voltak, akkor nyilván ma is léteznek ott magyarok – bár megcsappant létszámban. Tehát a csángó ügy mégsem egy mesterségesen gerjesztett probléma. Hitelességét mégis elveszti Acsinte Gaspar ott, amikor a továbbiakban beszéde már csak arról szól, hogy mikor és hogyan vándoroltak ki Moldvába az elszékelyesített románok, akik az elszékelyesítési folyamat közben tértek át a katolikus hitre, majd úgy vándoroltak ki Moldvába. Ők alkotják ma a moldvai katoli-

kus román közösséget. Mintha megfelelkezne nemcsak az előzőleg említett XIII. századi magyarokról, de a románokról is. Dumitru Martinas teóriájának átvételével teljesen agyon csapja az oly hitelesnek indult beszédét. Bár a végén még annyit hozzáfűz, hogy a moldvai katolikusok között elszórtan él néhány székely csángó, akik a XVIII. században az elmagyarosított románokkal együtt vándoroltak ki Moldvába, ezzel mintegy nyitva hagyva mégis azt a lehetőséget, hogy azért mégiscsak valamiféle magyar elem létezik a moldvai katolikusok között, de csak gyéren és elszórtan. Beszédének a lényege azonban az, hogy a moldvai katolikusok mind románok, mégpedig elmagyarosított románok. Tipikusan politikai, furfangos beszéd ez, mely féligazságokkal próbálja elfedni a valóságot, de valahol mindig ki-kibújik a szög a zsákból.

Josif Balint 2004. október 25-i beszédét, melynek címe „Az irredenta magyarok fojtogatják Moldvát”, elmondása szerint egy bákói újságcikk ihlette, melynek címe: Magyar oktatás a klézsei és pusztinai gyerekeknek. Mondandójának lényege, hogy csángó gyerekeket elvisznek Erdélybe táborozni, ahol akaratuk ellenére, erőszakkal tanítják nekik a tiszta magyar nyelvet. Beszéde nemcsak mondanivalójánál fogva hirtelen, hanem stílusa is azzá teszi és odáig fajul, hogy egészen lehetetlen dolgokról beszél. Ilyen például, amikor a következőket mondja: „Abból, ami ott történik, és nemcsak ott, tudomásom szerint asszimilációnak nevezik a szó legnemesebbik értelmében”. Vagyis, hogy Romániában, még hozzá Moldvában a 21. században a magyarok asszimilációt hajtanak végre a románok körében. Ezek után pedig „felvilágosítja” a képviselőházat, hogy valójában kik is a moldvai csángók, és ehhez két alapműre támaszkodik. Az első Josif Petru Pál:

A moldvai csángó-magyarok és az ő ferenccs pásztoraik évszázadokon át, 1942. A második pedig Dumitru Martinas: *A moldvai csángók eredete, 1985.* Beszédét pedig a következőképpen fejezi be: „A katolikusok nem egy kisebbség, hanem igazi románok ugyan úgy, mint a többi jó román, akik olyan mély gyökerekkel rendelkeznek hazánk földjén, amilyen mélyen vannak eltemetve szüleink, és ezek a gyökerek olyan hosszúak, amilyen hosszúak ama évszázadok, melyeken át őseink éltek. Következésképp javaslom az irredenta magyaroknak és az RMDSZ aktivistáinak, ne próbáljon többé rokonokat keresni a moldvai katolikusok körében, mert azok el fogják őket üzni a Kárpátokon túlra, vagy miért is ne, a Tiszán túlra”. Az ilyen és hasonló nyilatkozatok nem maradnak következmények nélkül. Erre még a későbbiekben visszatérünk.

A román politika és a hatóságok tiltakozása a csángók jogai ellen a legtöbbször kétarcú. Egyrészt, amikor felsőbb szintre jut a probléma (pl. az Európai Parlamenthez vagy magasabb szintű fórumokhoz), akkor nem győzik hangsúlyozni, hogy „[...] Románia egy modellt képvisel Európában a kisebbségi jogok védelmében”, vagy pedig „Kisebbségi jogok tekintetében Románia nem az az ország, melynek leckét kell adni. Románia a kisebbségi jogvédelem tekintetében egy olyan ország lett, amely majdhogynem mintának tekinthető Európában”. Tagadnak minden jogsértési vádat. Ez az úgymond román politika külső arca, mellyel bagattelizálni, eltussolni, vagy éppen szőnyeg alá akarják söpörni a csángó magyarság létét és problémáját. Másrészt, amikor valóban engedni kell a kisebbségi jogok tekintetében, amikor kéretik konkrétan az anyanyelvi oktatás és alapvető jogok a csángó-magyarok számára, akkor jön a tulajdonképpeni hivatalos román verzió, mely szerint nem is léteznek a csángó magyarok sem, a csángó probléma sem, csupán külső érdekek vezérelte elmagyarosítási akcióról van szó és hamis elméletek alapján ferdítik el a valóságot. Ebben a kérdésben az értelmiségiek, a politika és a média nagyon jól egymásra talál. A felelősség pedig különö-

sen a politikát terheli, mert az határozza meg az értelmiség hozzáállását a kérdéshez és abból táplálkozik a média, azon keresztül pedig a közvélemény.

A román politika ellenállásának a csángókérdésben (és egyáltalán a romániai magyar kisebbségi kérdésben) van még egy igen fontos oka, melyről nyíltan nem igen beszélnek. Ez nem más, mint ama félelem, hogy Magyarország vissza akarja szerezni Erdélyt. De találkozni lehet olyan nyilatkozatokkal is, melyek egyenesen arról beszélnek, hogy Magyarországnak nemcsak Erdély visszaszerzése a fontos, hanem ki akarja tolni követeléseit egészen a Kárpátokon túlra a csángók lakta területekig. Tehát geostratégiai érdekei lennének Magyarországnak a csángó ügyben. „A székelyudvarhelyi székely gyűlést nem kell kiragadni egy általános kontextusból. Bármilyen székely siker az autonómia törekvésterületén megnyitná a Pandor dobozt. A következő lépés – az egész magyar lobbisegítségének az összpontosításával – a kisebb területek felé fog irányulni, akiket bátorítani fognak hasonló jogok követelésére. Egy ilyen terület lehet Bákó megye és Román környéke. Olyan területek, ahol a csángó faj lakik. Beszélni fognak a sajtó paranoiájáról, rosszindulatról, de a helyzet abszolút elhihető, ha a térség legutóbbi eseményeire gondolunk”. Ez a félelem egyben egy fontos magyarázata lehet a csángók elmúlt évtizedek erőszakos és gyors asszimilációjának, illetve a mai kérlelhetetlen ellenállásnak a csángó ügyben. Holott a napnál is világosabb, hogy Magyarországnak az elmúlt 60 évben ilyen szándékai nem voltak, az aktuális magyar külpolitikában még a gondolatával sem lehet találkozni, de ennek jelenleg nem is lenne realitása. A magyar külpolitika jelenlegi hivatalos álláspontja a feltétlen jószomszédi viszony megteremtése, melynek oltárán néha feláldoz bizonyos jogos követeléseket is.

1. Szociáldemokrata Párt (Partidul Social Democrat – PSD) képviselője.

2. DEZBATERI PARLAMENTARE : **Şedinţa Camerei Deputaţilor din 25 februarie 2002:** <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=5208&idm=14&idl=1> (2007. december 3.)

3. Nagyrománia Párt (Partidul Romania Mare – PRM) képviselője.

4. DEZBATERI PARLAMENTARE : Ședința Senatului din 25 octombrie 2004, declarații politice: <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=5758&idm=1&idl=1> (2007. december 3.)

5. Emil Boc: <http://www.rdi-board.com/showthread.php?t=19619> (2007. december 3.)

6. Calin Popescu Tariceanu: Uo.

7. <http://forum.desteptarea.ro/viewtopic.php?t=86> (2007. december 3.)

8. Ioan Lacatusu: Observator – editie de Bacau, Un film realizat in Bacau tulbura apele la Parlamentul Europei: <http://www.observatordebacau.ro/2006/02/08/un-film-realizat-in-bacau-tulbura-apele-la-parlamentul-europei.html> (2007. október 25.)

9. Monitorul de Neamnt – Stiri regionale : Ceangăii - români sau unguri? <http://www.monitorulneamt.ro/stiri/?editia=20060315&pagina=2&articol=3403> (2007. október 11.)

10. Például amikor 2006-ban megszavazta a magyar parlament Románia csatlakozását az Európai Unióhoz, anélkül, hogy feltételnek szabta volna a magyar egyetem vagy a székely autonómia törvényes kereteinek biztosítását. Megtehetné volna, mert az erdélyi magyarok régóta harcolnak ezért és ezek létfontosságú kérdések számukra. De a magyar parlamentnek fontosabb volt a feltétel nélküli jószomszédi viszony.

Tampu Ferenc

Erőtlenül

Meglátogat olykor egy vasember,
úgy sejtem: idegen,
egyik szemére vak,
a szavát nem értem.

Hellyel kínálom

– Magyarország messze van –,
magam is afféle távolból jöttem,
ha nem is tegnap, de
fáradtan

hajtom fejem

egyetlen éjszakára
sok éve, sok halálra.

Aztán hátat fordít, rozsdásan menetel,
mintha belőlem szakadt volna,
mintha engem teregetne
darabonként, kesztyűs kézzel.

Előbb beszélni feled el,
aztán kisebesedik a nyelve,
kihűl a tenyere,
s hogy ne tudjak utána menni,
rácstól szögelt az égre.

Mint oly sokan

Látod, Uram,
az égre nézek, mint oly sokan.
Tisztátalan minden szavam,
nevetnem kéne titkomon,
de földre rogyini rest lábam,
csak áll, mint elragadtatott szobor,
elvakart sebes testtel.

Hiába a borzongás,
bár mindent látsz,
nem engem nézel,
gondom legfeljebb vak ürügy,
véteknék is gyenge.
Csak az ég kopik, elvászik fénye.
Csak az az enyém, ami fáj,
amin nevetned kéne.

Iancu Laura

Miből lett a pálinka?

Vót egyszer egy rosszféle asszon. Mindenki csak úgy hitta, hogy szépasszon, pedig nem es vót erőst szép. Künn lakott a faluvégin egy burdében. Cifrán ötözödött, mikor ment az utcán, rengette a farát, úgy nyerített a férfúknak, mint a rézkanca, mikor sárlik. Mit tudott, mit nem, de úgy elvette az embereknek az eszit, hogy vesztek meg érette. Mennyi ganyé, semmirevaló ember s legén vót a faluban, mind járt hezza. Még a rendes embereket es úgy el tudta bolondítani, hogy azok odahaza ütték meg az asszonyikot. Kicsalta a pénziket, otthonról ellopták a gabonát s hezza hordták. Ez még nem vót elegendő, rendes fejérnépeket es belévigyített ebbe a gamat életbe. Azt beszéltek róla, hogy cimborált az ördögökvel es, tudott guruzsmálni es.

Hosszasan folytatta a mesterségjit a szépasszon, de biza felette es csak eljárt az üdő. A félfarcsíkja lefittyent, megsántult. A pufája ráncos lett, akkara bibircsók lettek rajta, mint egy– egy magyaró. A fogai kihulltak, csúf lett erőst. Bizan nem kellett többet az embereknek. Na, most immán nem vót, aki pénzt hordjon neki, gabonát hordjon neki! Hát most mit csináljon?

Eszibe jutott egy nap, hogy elhíja az ördög komáját s megkéri, hogy segélje meg. Egy éjen el es jött komája. A vén bába megpanaszkodott neki:

- Nézze meg koma, melyen nagy bajban vagyok! Lerongyosodtam, az sincs, amit egyek! Az embereknek imá nem kellek. Lás-sa-e, én kendteknek mennyit dógoztam? Mennyi embert a pokolra juttattam? Most kend es segéljen meg valahogy ingemet!

- Ó, hát ez semmi! Igen szúvesen.– mondotta az ördög.

-Ne búsúljon komámasszon, én megtanyítom kendet valamire. Megtanyítom egy italnak a készítésére. Ez, míg a világ világ, örökké megsegéli kendet. Ebből kend meggazdagodik.

Az ördög egy nagy üstöt megtötött vízzel. Az asszonnak az udvarán állott egy nagy

eperfa, az a feteke eper imán érett, hullott le a földre. A récék bélaktak belőle, s mind megrészegedtek tőle, fénteregtek, döllögtek az udvaron. Az ördög felmarkolt egy marék epret s belévette a vízbe. A disznyó es ott hengergődött a sárban. Az ördög egy marék sárt es hanyított a cseberbe. A kutya ott bankolt a láncon, az ördög egy tővel megszúrta a lábát, s a vérit belécseppentette a vízbe. Cseppentett még belé egy kicsi ördögvért es, tett belé nadragulyát s egy marék fekete borsot. Ezt mind jól összekeverték, felfőzték s kész lett a pálinka. Mikor kihült, megszúrték, okás évegekbe tötötték, s a vénasszon kénálgatni kezdte a népeknek:

- Igyanak csak egy szájjal! Kóstolják csak meg, be jó!

Az emberek megkóstolták, megrázkódtak, mert egy kicsit csipte a gigájikot, ugye, bors vót benne, de azért jól esett nekik, s megkedvelték. Ameddig csak kicsit ittak, nem vót semmi baj, de amikor többet ittak, megrészegültek, kezdtek fénteregni, mint a récék az epertől. Amelyik még többet iutt, az kezdett morogni, mint a kutya, met kutya-vér es vót benne. Még másíkok verekedni kezdtek, met ördögvér es vót benne. Vótak, akik a sárban hengergöztek, mint a disznyók, met a disznyók sarából es vót benne. Olyan es vót, aki egészen megbolondult, met nadragulya es vót benne.

Mikor kijózanodtak, kezdték esent kívánni a pálinkát. Még a lelkiket es odaadták vóna, csakhogy ihassanak abból a jó italból. A szépasszonnak erőst jól kezdett menni a bótja, meggazdagodott, nem kellett többet nélkülözön. S ez így van máig es, aki pálinkát főz, az jól megél. Aki egyszer rejakapott az ördög főzetjire, annak imá ábelsz-kóbelesz, annak imá vége, soha többet nem tud megszabadulni tőle.

Kóka Rozália:

Egy asszon két asszon

"Szükség van hitre és ünnepekre"

Mária erejével címmel, Petrás Mária csángó magyar keramikumművész és népdalénekes (alapítványunk alapítója) estjét rendezte meg a zirci ciszterci Látogatóközpont. Zsúfolásig telt bazilika, lélekemelő hangulat, belső mélységeket felkavaró, érzéseket megmozgató dallamok. Imák, Mária énekek, Szent István dicsőítése, Boldogasszony anyánk, csángó himnusz. Csángó magyarok átörökített értéke, hitvilága, kultúrája.

Petrás Mária a moldvai Diószénben született, csángó földműves szülők gyermekeként. Nyolcan voltak testvérek. „Abban a világban, amelyben születtem, imádásos harangozással kezdődött a nap és avval is ért véget. A családok gazdagságát nyolc-tíz-tizenkét gyermek jelentette, az ötévestől a legöregebbekig mindenkinek nélkülözhetetlen szerepe volt. Hétköznap azért dolgozott az ember erővel és szorgalommal, mert előtte állt egy ünnep. Az ünnep előtt mindig nagy készülődések voltak. Az emberek kitisztították lelküket, életüket, házukat, istállóikat, ólaikat, kertjeiket, falujukat, megbocsátottak, megbékültek, misére mentek szép ünneplő ruhában és délután megjárták egymást.” Édesanyja szülőfalujában, Klézsén karácsony estjén nem volt szabad énekelni, de új esztendő reggelén búzáat hintettek, az Úr új esztendőt adott nekünk, áldását vegyék, mondták. „Estéjén kántálni mentünk. A kántálás így kezdődött: ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga... hol vagy István király? Búzaéneket, jókívánásokat mondtunk. Az aprószentek ünnepén vesszőcskével jártuk a falut, azokra színes cérnákat, gyapjúszalakat kötöttünk. Bekéredzkedtünk a házakba, lassacskán megvesszőztük a háziak hátsóját, a peracet megköszöntük. Ez az időszak a bálóké volt, az emberek kicsit felengedtek, farsangoltak. Húshagyó kedden volt az utolsó bál, az utolsó húsevés, majd az asszonyok kikenték hamuval a fazekakat, ezután az öregek már csak csomborral, lestyánnal ízesített, gabonából erjesztett levest, tört kukoricás prószát, ilyesmiket ettek.”

A Nagyhét a tisztulás volt. „A fákat méteres magasságig fehérre meszeltük, csinosítottuk az utcát, az udvart, a házat. Illett kibékülni minden területen, hogy tiszta lélekkel várjuk a Húsvétot. Kicsi guba – nézeteltérés – mindig adódott, hiszen édesanyámék testvéreinél is kilenc, tizenegy, tizenkettő gyermek volt. Olyan világ volt, hogy hittünk abban, ha megidézünk valamit, az ott van, és ha elhessegetjük a rosszat, az elszáll. Ma tisztának maradni nehezebb, olyan sok a felesleg. El kellene gondolkodnunk, hol tartunk, hova tartunk? Régen tudták, mi a rendje a világnak, mert a Nap, a Hold, a csillagok, az időjárás és a mélységes hitük útba igazították őket. Akármit nem cselekedtek, akármit nem ejtettek ki a szájukon.” Mária gyermekként örömmel énekelt a templomban. Úgy érezte, szinte szétreped ilyenkor a templom, ő maga meg felszáll. „Énekeltünk gregoriánokat, latinul, persze

nem helyesen, csak úgy hallomás után. Azt tudtuk, Istenhez szól az énekünk, sok erő volt abban, mi is éreztük és más is. Tudtuk virágozni a gregorián dallamokat. Aztán a Szent István és Mária énekek, „A Szent István dicsértéssel, menny és földön tiszteltesél... és Ékes virágszál, hozzád esdeklünk, szép Szűz Mária, könyörögj értünk. Mária a hívő asszonyok példaképe volt. Ha panaszra nyílt a szánk, édesanyánk ránk pirított, túrni kell, hisz Mária is mennyit szenvedett. Névtelen szentek között nőttem fel, akik a sereg gyermekükkel körülvéve tudtak énekelve fenni, szöni, gyönyörűen hímezni, varázslatossá tenni azt a nehéz világot. Bőjtvel, imádsággal, Mária erejével elmesszítették a testi - lelki bajokat.

Petrás Mária 1990-ben települt át Magyarországra. Küldetéstudat vezérelte. A beolvasztás poklából kívánta átmenteni a csángómagyarok élet-kultúráját, annak értékeit akarta megmutatni, és betakarítani a magyar nemzet jelképes kincstárába. Hisz ahogy Kovács István írja: előbb a földet aztán az otthont, előbb az iskolát aztán a nyelvet, előbb a fejfát aztán a hitet, előbb a jövőt aztán a múltat... Szabófalván, a moldvai magyar csángók legnagyobb településén az idősek még azt a nyelvet beszéltek, mely egyidős a tihanyi alapítólevéllel, bár az idők múltával úgy zsugorodnak a magyarságra utaló jelek és emlékek, mint ahogyan a fák ágai vékonyodnak a törzshöz képest. „Sokan nem beszélnek róla, de az ottani világnak, nagyon fáj ez. Szétszóródunk a világban, a fiatalok elmennek, sokan, messze a szülőföldtől, nem Magyarországra, mert aki ide jön, az nincs elveszve a magyarságát tekintve. A másik, folyik a gyökértelenítés, az elrománosítás, senki nem tud rendet csinálni, régen még volt a hit, amíg arra az útra vissza nem térünk, ez érvényes az egész világra, n a g y o n n a g y b a j b a n l e s z ü n k .” „A hit? Én nem tudok ennél fontosabbat az életünkben. Meghatároz mindent, a viselkedésemet, a hozzáállásomat a dolgokhoz. Úgy látom, ha hiszek Istenben, akkor magamban is hiszek, hogy képes leszek nagyon sok mindenre. Az ünnep? Sokszor elgondolkodtam azon, a vasárnapot is nekünk, embereknek találta ki Isten, neki nem volt szüksége rá, nekünk, embereknek van szükségünk, hogy dicsérjük, mert csak általa tudunk felemelkedni. Sokan nem állnak meg vasárnap sem a nagy rohanásban, pedig nagy szükségünk van az ünnepekre. Rengeteg tárgy, fölösleg áraszt el bennünket. Hogy meg tudjunk ezektől szabadulni, keresnünk kell az Istent, és azokat a dimenziókat, amikbe belekapaszkodhatunk, hogy valahogy kijussunk ebből a kátyúvaszból. Vagy legalább kitegyük a fejünket egy kicsit, hogy lássuk, m e r r e , m e r r e ...”

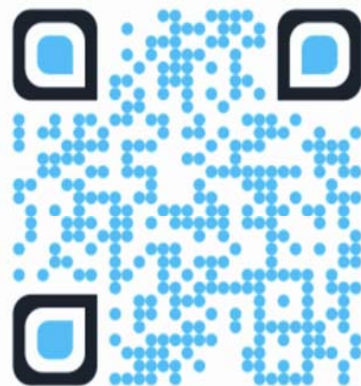
Forrás: veol.hu/zirc
Müller Anikó Hanga írása

Hítvallásom

Abban a világban, amelyben születtem, imádságos harangozással kezdődött a nap, és avval is ért véget. A családok gazdagságát nyolc-tíz-tizenkét gyermek jelentette. Az öt évestől a legöregebbekig mindenkinek nélkülözhetetlen szerepe volt. Hétköznap azért dolgozott az ember erővel és szorgalommal, mert előtte állt egy-egy ünnep. Az ünnep előtt mindig nagy készülődések voltak. Az emberek kitisztították lelküket, életüket, házukat, istállóikat, ólaikat, kertjeiket, falujukat, megbocsátottak, megbékültek, misére mentek szép ünneplő ruhában, és délután megjárták egymást. Az ünnepek nagy örömmel teltek, mindent meg tudtak teremteni maguknak úgy, hogy nem voltak senkinek a szolgálói. Tudták, hogy mi a rendje a világnak, mert a nap, a hold, a csillagok, az időjárás és a mélységes hitük útba igazították őket. Akármit nem cselekedtek, akármit nem ejtettek ki a szájukon. Névtelen szentek között nőttem fel, akik a sereg gyermekükkel körülvéve tudtak énekelve fonni, szőni, gyönyörűen hímezni, varázslatosá tenni azt a nehéz világot. Böjttel és imádsággal, Mária erejével elmesszítették a testi-lelki bajokat. Az ő képüket szeretném példaként a világ elé tárni!

Petrás Mária

 Pannónia
NYOMDA KFT.

www.pannonianyomda.hu

tel: +36 1 412 52 03

fax: +36 1 4125260

nyomda@pannonianyomda.hu

Teljeskörű nyomdai szolgáltatások

- iskolai emlékkönyvek
- ballagási meghívók
- iskolai szóróanyagok
- bemutatkozó anyagok
- egyedi tankönyvek
- üzleti jelentések
- bemutatkozó brossurák
- térképes tájékoztatók
- reprezentatív nyomtatványok
- meghívók
- formanyomtatványok
- reklámanyomtatványok

Gyorsaság elérhető áron

Minket az NKA támogat!